

*Кузьменко Я. П.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті досліджується питання історико-правового аспекту людини на життя. Визначено, що право на життя є основоположним правом людини та правом, що забезпечує основні демократичні цінності. З'ясовано систему ознак права людини на життя, проаналізовано історію виникнення права людини на життя.

Ключові слова: держава, право на життя, концепція прав людини, природне право, принципи концепції природних прав людини, права і свободи людини.

Постановка проблеми. Незалежність України, спричинені цим важливі політичні, економічні й соціальні процеси в державі зумовлюють потребу в удосконаленні правової системи України та приведенні її у відповідність до міжнародних стандартів правового статусу особи.

У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 1]. Права й свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тому логічним і послідовним є проголошення в ст. 27 Конституції України права людини на її найбільшу цінність – на життя, а обов'язок держави – захищати життя людини [1, с. 4]. Норма ст. 27 Конституції України стала першою в історії держави, яка проголосила право кожної людини на життя на законодавчому рівні.

Визнання Конституцією України найвищою цінністю людської особистості, її прав і свобод, ідеї правової держави, принципу поділу влади є закономірним результатом суспільного історичного розвитку.

Суспільство, яке утверджує пріоритет людської особистості як найважливішої соціальної цінності має право вимагати від держави та її органів визнання, дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина. Виконання державою покладених на неї обов'язків перед суспільством і людиною передбачає турботу про створення ефективно діючих механізмів відновлення прав і свобод особистості та її правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів і посадових осіб [8, с. 12].

Можливість використання людиною своїх прав, а також їх захисту у випадку порушення будь-якими особами – це найважливіший аспект Конституції України щодо реалізації на практиці її положень про права людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з невід'ємних складових життя як міжнародної спільноти, так і кожного політично організованого суспільства є права людини.

Останнім часом поняття прав людини настільки вкоренилось у політико-правове і навіть побутове спілкування, стало такою

мірою звичним для використання в програмних документах різноманітних суб'єктів політичної діяльності, що «неозброєним оком» його смислове навантаження іноді видається самоочевидним. Проте це далеко не так, про що свідчить практика Європейського суду з прав людини [2, с. 1]. Дається взнаки своєрідна природа такого явища, як права людини: воно, як і будь-який інший феномен, має свою, так би мовити, вдачу, свої закономірності, незнання яких спричиняє труднощі різнопланового, передусім правозастосовного, характеру. Однією з передумов подолання таких труднощів є з'ясування глибинних, основоположних основ природи цього явища, насамперед дослідження філософсько-світоглядних засад концепцій прав людини.

Усі права людини неподільні, становлять єдиний комплекс, з їхньої сукупності не можна виключити хоча б одну складову на шкоду іншим. Неприпустимо протиставлення якогось одного права чи свободи якомусь іншому. Це зауваження справедливе, оскільки в іншому випадку буде порушений загальний принцип поваги прав людини й основних свобод, принцип універсальності прав людини. Визнання неподільності прав людини не виключає певної їхньої систематизації [7, с. 55].

Безперечно, пріоритетним правом є право на життя як найважливіше право, без забезпечення якого немає сенсу ставити питання про дотримання інших прав і свобод людини. З іншого боку, дотримання лише одного права на життя, звичайно, недостатньо для повноцінного існування й розвитку особистості в суспільстві. Для цього потрібні повага та дотримання інших прав і свобод.

Право на життя є основоположним правом людини і правом, що забезпечує основні демократичні цінності. Воно гарантується Загальною декларацією прав людини (ст. 3): «Кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність». Ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визнає право кожного на життя, додаючи, що це право «має бути захищене законом», а також що «ніхто не може бути позбавлений життя свавільно». Ці положення, які мають універсальний характер, повинні також інтерпретуватися в контексті інших договорів, резолюцій, декларацій, прийнятих компетентними органами ООН, а також документів регіональних організацій. До таких належить насамперед Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, у ст. 2 якої йдеться про право людини на життя й захист цього права [14, с. 6–7].

Необхідно зазначити, що до системи ознак права на життя поряд із його багатоаспектністю належать значущість цього права, фундаментальність, універсальність, високий ступінь захищеності, наявність специфічного неподільного із самим суб'єктом об'єкта, невід'ємність, пріоритетність, особливий механізм реалізації, неможливість правонаступництва, неоновлоуваність, сталість, усезагальність, індивідуальний і недискримінаційний характер, абсолютність (необмежене коло суб'єктів зобов'язано поважати й не порушувати вказане право).

Право на життя має також усі ознаки природного права, тому право на життя потрібно визначити як: а) природне право, тому що воно існувало в людини в її природному стані, ще до виникнення держави й позитивних законів і за своєю сутністю є її властивістю як живої істоти; б) природжене право, що виникає з моменту народження людини та виявляється в його невід'ємності й невідчужуваності від неї; в) загальне та універсальне, оскільки всі люди володіють цим правом без якої-небудь дискримінації; г) вічне, незмінне й таке, що всюди має однакову силу; д) таке, що реалізується безпосередньо, тобто без якого-небудь правозастосовного акта; е) таке, що здійснюється об'єктивно, незалежно від волі людей [10, с. 8].

Право людини на життя є особистим правом і належить до першого покоління прав людини. Сучасні норми міжнародного права про право на життя визнаються звичайними нормами. Також ці норми є імперативними, відхилення від яких не допускаються.

Якщо ж звернутися до історії, то поняття прав людини як окрема категорія з'явилося лише в епоху Просвіти (XVIII ст.), хоч окремі положення, дотичні до ідеї прав людини, можна виявити задовго до того вже у творах грецьких філософів і в деяких релігіях світу [4, с. 95–100]. Зокрема, згадаймо, епохи деяких країн Європи, де було ухвалено кілька хартій, що кодифікували певні свободи людини.

В епоху Просвіти набула поширення думка про те, що саме природа наділяє людину певними фундаментальними правами, які можуть бути протиставлені урядові, але разом із тим мають ним й охоронятися. Із того часу права людини, їх здійснення стали розглядатися як елементарні передумови гідного людського існування.

Спочатку необхідно виділити складові концепції природних прав і сучасної концепції прав людини.

Одним із перших принципів концепції природних прав є їхній загальний, тобто універсальний, характер: такі права торкаються всіх без винятку людей, лише завдяки їхній належності до роду людського; вічність (позаісторичність) змісту таких прав, які з плином часу не змінюються, адже породжені одного разу й назавжди, такі права є незмінними; абсолютність (невід'ємність) таких прав, заперечення наявності яких є неприпустимим з огляду на їхню «вмонтованість» у природу людини, тому може кваліфікуватися як посягання на саме існування людської істоти як такої [10, с. 32].

Також необхідно зазначити характеристики сучасної концепції прав людини, зокрема ті, що відображені в рішеннях міжнародних судових органів, насамперед Європейського суду з прав людини [5, с. 327]. Ця концепція деякими авторами позначається як «соціально конструйована доктрина» прав людини [6, с. 7].

До положень згаданої концепції можна зарахувати тези щодо такого: а) соціальної зумовленості змісту прав людини, тобто їхньої залежності від рівня й характеру розвитку суспільства, який визначається, з одного (внутрішнього) боку, діалектикою взаємодії людини та суспільства, а з іншого (зовнішнього) – взаємодією того чи іншого політично організованого суспільства з міжнародним співтовариством, мірою залученості цього суспільства до глобальних процесів; б) історичного характеру зумовленості як змісту, так і номенклатури прав людини, чим визначається можливість виникнення нових прав людини, яких до певного часу взагалі не існувало, і модифікування з плином часу змісту чи обсягу прав людини [16, с. 44].

Основною посилкою концепції природних прав людини слугує положення про автономію індивіда, тобто вважалось, що політичні й особисті права і свободи визначають ту сферу буття індивіда, у яку не допускається втручання жодних інших суб'єктів, передусім держави та суспільства. А відтак обов'язки всіх, хто, умовно кажучи, протистоїть індивіду, зводяться до негативних: утримуватися від таких дій, які посягали б на цю окреслену сферу автономії індивіда. Сучасна ж концепція прав людини робить уже дещо інші акценти, відображаючи інші тенденції щодо цих, «випробуваних часом» прав людини. Як засвідчує практика міжнародних органів контролю за станом здійснення прав людини, покладення на державу «простого» обов'язку лише не втручатися у здійснення прав особистого й політичного характеру в деяких випадках ще не є достатньою гарантією того, що вони не будуть порушені. Європейський суд з прав людини зазначає, що за певних умов держава повинна вживати заходів не лише негативного, а й позитивного характеру задля забезпечення навіть таких, тобто «негативних», прав [7, с. 92].

Висновки. Право людини на життя – це закріплена норма міжнародно-правових актів і внутрішнього законодавства можливість певної поведінки людини, спрямованої на забезпечення недоторканності життя з боку інших осіб та свободи розпорядження ним.

Право людини на життя є одним із низки прав людини, якому притаманний свій специфічний зміст і яке посідає важливе місце в системі правової регламентації прав людини. Водночас право людини на життя тісно пов'язане з іншими правами людини та є невід'ємним елементом системи прав людини [9, с. 11].

В Україні, у зв'язку з проведенням комплексу глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень, проблема захисту прав і свобод людини набуває особливого значення. Сутність цієї проблеми полягає як у наявності труднощів у реалізації деяких закріплених у Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їхньої захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини та громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі правоохоронних органів. Неможливо залишити поза увагою той факт, що в Україні дуже обмежене коло засобів захисту прав людини. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що не кожен елемент національної системи може бути ефективним засобом захисту прав людини. Це питання є досить болючим для нашої держави, тому потребує подальшого вивчення й розширення захисту прав людини.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К., 2007.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII (2148-08).
3. Гаскарова М.Л. Концепція достоїнства человека в немецком конституционном праве / М.Л. Гаскарова // Журнал российского права. – 2002. – № 4. – С. 159.
4. Дмитриев Ю.А. Право человека в Российской Федерации на осуществление эвтаназии / Ю.А. Дмитриев, Е.В. Шмелева // Российская юстиция – 2002. – № 8. – С. 54.
5. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная Хартия: право и практика / [Донна Гольмен, Дэвид Харрис, Лео Зваак]. – М. : Издательство Московского независимого института международного права, 1998. – С. 132.
6. Ермолова О.Н. Нематериальные блага и их защита : дисс. ... канд. юрид. наук / О.Н. Ермолова. – Саратов, 1998. – С. 30.

7. Концепции современного естествознания / [В.Н. Лавриненко, В.П. Ратников, Т.В. Баранов]. – 2-е изд. – М. : Юнити-Дана, 2002. – С. 180–181.
8. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навчальний посібник] / В.В. Кравченко. – К. : Атака, 2000.
9. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными права граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : дисс. ... докт. юрид. наук / Л.О. Красавчикова. – Екатеринбург, 1994. – С. 114.
10. Крусс В.И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В.И. Крусс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 43.
11. Малеева М.Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление и защита) : дисс. ... докт. юрид. наук / М.Н. Малеева. – М., 1997. – С. 107–108.
12. Основи конституційного права України : [підручник] / за ред. В.В. Копейчикова. – К., 1998.
13. Качуренко Ю.К. Права людини. Міжнародні договори України / Ю.К. Качуренко – К., 1992.
14. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : [підручник] / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник – К., 2008.
15. Соловйов А. До питання про часові межі прав людини на життя / А. Соловйов // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції. – Львів, 2003. – С. 305–307.
16. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Издательство политической литературы, 1986. – С. 145–146.

Кузьменко Я. П. Историко-правовой аспект права человека на жизнь в системе общих прав человека

Аннотация. В статье исследуется вопрос историко-правового аспекта человека на жизнь. Определено, что право на жизнь является основополагающим правом человека и правом, обеспечивающим основные демократические ценности. Выяснена система признаков права человека на жизнь, проанализирована история возникновения права человека на жизнь.

Ключевые слова: государство, право на жизнь, концепция прав человека, естественное право, принципы концепции естественных прав человека, права и свободы человека.

Kuzmenko Y. Historical-legal aspect of human rights to life in the system of General human rights

Summary. This article examines the question of the historical and legal aspect to life. It is determined that the right to life is a fundamental human right and the law that ensures basic democratic values. Clarified system of signs human right to life, and analyzed the history of a person's right to life.

Key words: government, right to life, concept of human rights, natural law, principles of the concept of natural rights, rights and freedoms of the individual.